

אוניברסיטת בר-אילן

אמונות אימהות, תיווך בעת קריאת ספר

והעשרת שפת הילד: מחקר התערבות בחברה הערבית

זאכי סרחאן

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך
בפקולטה לחינוך של אוניברסיטת בר אילן

העבודה בוצעה בהנחיית פרופ' עפרה קורת

תקציר

קריאת ספר של הורים לילדם הצעיר לפני גיל בית ספר, ומתן פירוש מילים חדשות נחשבים לפעילות, שעשויה לתרום להעשרת אוצר המילים של הילד. ילדים בגילאי הגן לומדים יותר מילים, כאשר הם מקבלים הסברים על משמעותן, מאשר במצב בו הם רק מקשיבים לסיפורים. פעילות חשובה זאת כמעט שלא נבחנה בקרב הורים דוברי ערבית. במחקר הנוכחי התמקדנו בקריאת ספר של אימהות דוברות ערבית לילדיהן לפני גיל בית ספר. מטרתנו הייתה לבחון, האם תוכנית התערבות, שתינתן לאימהות לילדים בגיל גן טרום-חובה בחברה הערבית, תקדם את האימהות והילדים יותר מאשר בקבוצת הביקורת שלא תקבל התערבות. שיערנו שההתערבות תקדם את (א) אמונות האימהות לגבי חשיבות קריאת ספר לילד בכלל, ולגבי מתן פירושי מילים בעת הקריאה; (ב) תיווך האימהות כולל תכיפות מתן פירוש למילים חדשות, שאילת שאלות, קיום שיח אם-ילד, אורך שרשראות התקשורת, ומדדי ה OMI (מיקוד, ריגוש ויסות התנהגות, עידוד והרחבה); (ג) הבנת הילד את המילים החדשות. בנוסף שאלנו: (ד) האם התקדמות אמונות האם והתנהגות התיווך שלה תהיה מעבר למיצב החברתי-כלכלי של משפחת הילד; ו- (ה) האם למידת מילים חדשות על ידי הילדים תהיה מעבר למיצב החברתי, ולרמת אוצר המילים הכללי שלהם. נושא זה חשוב במיוחד לגבי הילדים דוברי הערבית, היות ורכישת מילים חדשות מהשפה הכתובה בגיל הגן תוכל לסייע להם לרכוש את השפה הערבית הסטנדרטית בבית הספר בקלות גדולה יותר על רקע הדיגלוסיה בשפה זאת.

במחקר השתתפו 64 ילדי גן טרום-חובה ואימהותיהם מהחברה הערבית בגילאי 4-5 מצפון הארץ ומהמרכז. הזוגות חולקו אקראית לקבוצת ניסוי (32 זוגות) ולקבוצת ביקורת, שהיו מאוזנות לפי מגדר הילד. תחילה נבדקה רמת המיצב החברתי-כלכלי של משפחת הילד, ורמת אוצר המילים הכללית (מבחן PPVT). מבחני הקדם והבתר כללו בדיקה של הבנת מילות מטרה ברמה הרצפטיוויבית והאקספרסיבית מתוך ספר ששימש אותנו במחקר. בנוסף, בשלב הקדם צילמנו את האם והילד בוידאו בפעילות קריאה משותפת בספר המטרה. תוכנית ההתערבות התבצעה בקבוצת הניסוי בלבד ונמשכה שלושה שבועות. האימהות התבקשו לקרוא לילדם את הסיפור פעמיים בשבוע (סך הכול שש פעמים). פעם בשבוע האם קיבלה מהחוקרים סרטון הדרכה באמצעות הוואצאפ, שהדגים את עקרונות התיווך שהוצגו במצגת. הסרטונים פותחו במיוחד למחקר זה, והותאמו לאוכלוסייה דוברת ערבית. בנוסף, החוקרים יצרו קשר טלפוני עם האימהות בקבוצת הניסוי במהלך תקופת ההתערבות על מנת להזכיר, לעודד, ולוודא, שהן מקיימות את פעילות הקריאה עם הילד. ממצאי המחקר הראו (א) שתוכנית ההתערבות לא קידמה את אמונות האם לגבי חשיבות הקריאה בספר, וגם לא את דיווח האימהות על תכיפות מתן פירוש מילים לילד בפעילות הקריאה. (ב) שאופן תיווך האם השתפר בקבוצת הניסוי בהשוואה לקבוצת הביקורת באורך שרשראות התקשורת, וברמת ההרחבה שעשתה האם לילד בפעילות הקריאה.

(ג) ילדי קבוצת הניסוי התקדמו בלמידה האקספרסיבית של מילות המטרה יותר מאשר ילדי קבוצת הביקורת. (ד) רמת ההכנסה של המשפחה (כמייצגת את המיצב החברתי-כלכלי במחקר זה) בשתי הקבוצות הניסוי והביקורת לא תרמה לקידום אמונות האימהות לגבי קריאת ספר לילד. השיפור של תיווך האם נמצא אצל אימהות שילדיהם היו עם רמת אוצר מילים (PPVT) תחילית נמוכה. בנוסף, נמצאה אינטראקציה בין קבוצה לזמן עבור למידת מילות

הסיפור ברמה האקספרסיבית, כאשר השינוי בקבוצת הניסוי היה גדול יותר מאשר בקבוצת הביקורת. (ה) רמת הכנסת המשפחה לא תרמה ללמידת מילים חדשות בקרב הילדים בשתי קבוצות המחקר. ככל שרמת אוצר המילים (PPVT) התחילית של הילד הייתה גבוהה יותר, כך הילד התקדם בלמידת מילות הסיפור הן ברמה ההרצפטיבית והן האקספרסיבית. אולם, ככל שרמתו התחילית בידע רצפטיבי ואקספרסיבי של מילים אלה הייתה נמוכה יותר, כך הילד התקדם יותר בלמידתן של מילים אלה. זאת ועוד, ממצאי הרגרסיה אישרו, שבקבוצת הניסוי התנהגות התיווך של האם בפעילות הקריאה השתפרה יותר מאשר בקבוצת הביקורת, אך זה קרה לגבי התנהגות ההרחבה בלבד, ולגבי ילדים עם רמה נמוכה תחילית במדדי מילות הסיפור.

ממצאי מחקר זה מדגישים את הצורך בהעלאת המודעות של הורים לאמונות שלהם לגבי טיפוח אוצר המילים, אופן הקריאה הרצוי לילד, ועשיית החיבור בין שני היבטים מרכזיים אלה. הדרכת הורים בנושא זה צריכה לכלול שיח על אמונותיהם ולחבר זאת בצורה משמעותית אל העשייה בפועל בפעילות קריאה משותפת עם הילד. ההדרכה צריכה לכלול שיח על מילים חדשות, ברמה הרצפטיבית והאקספרסיבית, בשילוב שיח על תוכן הסיפור. ההתקדמות החלקית של האימהות בפעילות התיווך בקבוצת הניסוי במחקר זה דורשת חשיבה מחודשת על ביצוע התערבות בקבוצת הורים לילדים בגיל הרך בשימוש בכלים טכנולוגיים מרחוק בלבד. יש מקום לשקול תיווך היברידי הכולל הדרכת הורים משולבת פיזית ומרחוק גם יחד. פיתוח תוכניות התערבות לקריאת ספר מבוססות מחקר נחוצות מאוד בחברה הערבית. הן עשויות לשמש בסיס להעשרת אוצר המילים של הילד הצעיר ולהבנת הסיפור, מה שעשוי להיות נקודת מוצא מבטיחה יותר לקידום אוריינות הילד בעתיד.